

MUSA ÇELEBİ 1403'TE "SULTAN" OLDU MU? BİZANS VE OSMANLI KAYNAKLARINA GÖRE YENİ BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Şahin KILIÇ*

ÖZET

I. Bayezid'in ölümünden sonra Timur tarafından serbest bırakılan ve kardeşleriyle taht mücadelesine girişen şehzadelerinden biri olan Musa Çelebi'nin ilk yıllarındaki faaliyetlerine dair bilinenler çok azdır. Mevcut Osmanlı kaynaklarındaki rivayetler ise tartışmalıdır. Âşıkpaşazâde gibi bazı Osmanlı kronikleri onun 1403 gibi erken bir tarihte payitaht Bursa'yı ele geçirerek ağabeyi İsa'yı kovduğunu kaydetmişlerdir. Ancak bu dönem üzerine yapılan modern araştırmaların bazılarında bu rivayete güvenilmediği görülmekteyken bazılarında bu rivayet doğru kabul edilmiştir. Dolayısıyla dönemin tarih yazımı bakımından çözümlenmemiş bir mesele olarak duran bu konu makalemizde yeni kanıtlar ışığında tartışma konusu edilmiştir. Bu kanıtlardan biri anonim bir Bizans Kısa Kroniği ve Sırp Yıllıklarından bir kayıttır. Diğeri ise Âşıkpaşazâde'deki rivayetten bahsetmediği sanılan dönemin en güvenilir Osmanlı kroniği Neşri Tarihi içindeki Ahmedî'ye atfedilen menâkıbnâmedir. Bizans ve Sırp kronik kayıtlarının yanı sıra Neşri'nin yayımlanmış nüshaları arasında yapılan kıyaslama ile dönemin bütün kaynaklarında söz konusu rivayetin ortak olduğu kanıtlanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Bizans, Musa Çelebi, Fetret Devri, Bursa.

---

* Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
E-mail: sahin kilic@yahoo.com

Did Musa Celebi Succeed to Ascend to the Throne in 1403? A re-Evaluation in the Light of Byzantine and Ottoman Sources

Little is known about the first activities of Musa Celebi, who was one of the Ottoman princes fighting for the throne following the death of his father Bayezid I by Timur at the battle of Ankara in 1402. Some Ottoman chroniclers such as Asıkpaşa-zade recorded that Musa Celebi defeated his brother İsa and captured Bursa, the Anatolian capital of the empire as early as 1403. Modern scholarship, on the other hand, is divided on the question as to whether traditional accounts were reliable regarding the Musa Celebi's ascension to the throne in 1403. While some studies continue to rely on the narratives of Asıkpaşa-zade, some others tend to be questioning the reliability of them. It is obvious that there is no convention on the assessment of the Musa Celebi's ascension to the throne in 1403 (and this issue remained as a gap in the historiography Ottoman Empire.) This present study aims to shed some light on this ongoing scholarly debate by utilizing new sources. One of them is an anonymous Byzantine short chronic and an account from Serbian annuals. The other source is a menakıbname attributed to Ahmedî among the Neshri's History, one of the most reliable Ottoman sources. Through a comparative analysis of these sources, this paper will demonstrate that while contemporary Byzantine and Ottoman historians may have differed in their approach, they shared a common narrative.

Key Words: Ottoman, Byzantine, Prince Musa, Ottoman Internegnum, Bursa.

Ankara Savaşı'ndan (28 Temmuz 1402) sonra Timur'a esir düşen I. Bayezid'in hayatta olan şehzadeleri, 1413 yılında I. Mehmed'in galibiyetiyle sona erecek olan uzun bir iç savaş sürecinin aktörleri oldular. Osmanlı tarihinin Fetret Devri¹ olarak bilinen bu buhranlı döneminin tarihî kurgusu

---

¹ Ankara Savaşı'nda alınan ağır yenilgiden sonra yaşanan buhranlı dönemi (1402–1413) tarihçiler genellikle “Fetret Devri” olarak tanımlarlar. J Hammer-Purgstall'ın İngilizce “Interregnum” teriminin Türkçe karşılığı olan bu terimin kullanılmasına bu konudaki en yeni çalışmayı yapmış olan Dimitris Kastritsis'in, *The Sons of Bajezid*, Brill, London-Boston 2007 adlı eserinde karşı çıktığı görülmektedir. Yazar, bu dönemi “Osmanlı İç Savaşı” olarak adlandırmaktadır. Henüz bu adlandırmayı değiştirme gerekçeleri bilim çevrelerinde yeterince tartışılmış değildir. Ancak bu eserin söz konusu dönem üzerine son zamanlarda yapılmış kapsayıcı çalışmalardan biri olduğunu kabul etmek gerekir. Dönemin bütün kaynaklarını karşılaştırmalı olarak değerlendiren bu eser, kaynaklardaki kronolojik verileri de tartışmıştır. Eserin Türkçe tercümesi 2010 yılı içinde yayımlanmıştır. Ancak genel olarak iyi bir tercüme olmasına rağmen, yazarın Yunanca kaynaklardan yaptığı alıntıları anlam bakımından tartıştığı kısımlarda Yunanca karakter kullanılmaması bazı zaafılar yaratmıştır. Bu nedenle çalışmamızda yaptığımız

Osmanlı tarihinin en tartışmalı konularından bir olagelmıştır. Buna rağmen söz konusu dönem üzerine yapılan çalışmalar sonucu Osmanlı, Bizans, Sırp, Latin ve Batı kaynaklarında parçalar halindeki bilgiler değerlendirilerek dönemin tarihi üzerine önemli mesafeler kaydedildiği söylenebilir.² Fetret Devri üzerine yapılan araştırmalarda çözümlenmemiş sorunların esas nedeni kaynakların yetersizliğinin yanında zaten pek çok boyutuyla tartışmalı konuların mevcut kaynaklardaki karmaşık anlatısıdır. Öyle ki her yeni bilgi kırtısı veya kaynaklara farklı bir yaklaşım dahi dönemin tarihî kurgusunu değiştirebilmektedir. Bu nedenle modern araştırmacıların kullandıkları veya doğru kabul ettikleri dönemin kaynaklarına göre olayların kurgusu ve kronolojisi konusunda farklı yaklaşımlar karşımıza çıkmaktadır. Fetret dönemine dair en kapsamlı anlatıları ihtiva eden kaynaklar Osmanlı kronikleridir. Dönemin Bizans, Latin ve Sırp kaynakları ise bu anlatıları tamamlayan en önemli parçaları sunarlar. Bu nedenlerle Fetret Devri üzerine olabildiğince titiz yapılan araştırmalara rağmen bu dönemin tarihinde çözümlenmemiş pek çok ayrıntı hala ortadadır. Bu konulardan biri de Yıldırım Bayezid'in şehzadelerinden olan Musa Çelebi'nin 1403 gibi erken bir tarihte kısa süre de olsa Bursa'da tahtı ele geçirip "Sultan" unvanını alıp almadığı meselesidir. Bu meselenin kökeni ise Musa Çelebi'nin Fetret devrinin ilk yıllarına dair Osmanlı kroniklerinde bu döneme dair anlatılanlar arasındaki farklardır. Bu kaynakları iki gruba ayırabiliriz. İlki Osmanlı kroniklerinden Neşri'nin *Cihânnümâ* eseri içinde yer alan, aşağıda detaylı inceleyeceğimiz *menâkıbnâme* versiyonu, diğeri ise *Âşıkpaşazâde, Oruç Beğ Tarihi* ve Anonim bir *Tevârih-i Âl-i Osman*'da anlatılan hikâyedir. Bu iki farklı versiyon, modern araştırmacıların Musa Çelebi'nin ilk dönemine dair kurgularını da belirlemiştir. Musa Çelebi üzerine yapılan eski çalışmalara

---

atflarda İngilizce yayını tercih edilmiştir. Türkçe tercüme için bkz. Dimitris. J. Kastritsis, *Bayezid'in Oğulları*, çev. Ayda Arel, Kitap Yayınevi, İstanbul 2010.

- ² Ankara Savaşı, Fetret Devri boyunca Osmanlı Devleti'nin durumu ve Bayezid'in oğulları hakkında bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Mehmed I", *İA*, c. 7, 496-506; Halil İnalçık, "Bayazid I", *EF*, c. I, s. 1117-1119; "Mehmed I", *EF*, VI, 973-978; *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*, İSAM Yayınları, İstanbul 2010 ve *Devlet-i Âliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009. H. İnalçık son iki eserde daha önce *Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi*'nde yayımlanmış maddeleri yeniden gözden geçirmiş ve bazı yeni bilgiler eklemiştir. Bu nedenle çalışmamız boyunca bazen Ansiklopedi yerine bu iki esere de başvurduk. Ayrıca I. Bayezid'in en büyük oğlu Süleyman Çelebi ve Fetret Devri'ne ilişkin bütün kaynaklar ve değerlendirmeleri için. Bkz. Elizabeth Zachariadou, "Süleyman Çelebi in Rumili and the Ottoman Chronicles", *Der Islam*, 60.2 (1983), s. 268-296; Şehabeddin Tekindağ, "Musa Çelebi", *İA*, c. 8, s. 661-666; Colin Imber, "Musa Çelebi", *EF*, c. VII, s. 644-645; M. Tayyib Gökbilgin, "Süleyman Çelebi", *İA*, c. 11, s. 179-182. Son olarak "Nilgün Elam, "Musa Çelebi'nin Rumeli'ye Geçisinde Hristiyan Aktörlerin Rolü (1403-1410)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (2011), s. 1-37; aynı makalenin bir diğer yayını için bkz. "Musa Çelebi'nin Rumeli'ye Geçisinde Hristiyan Aktörlerin Rolü (1403-1410)", *History Studies*, 3/1 (2011), s. 83-111.

baktığımızda, Âşıkpaşazâde'ye ve Oruç Beğ Tarihi'ndeki kayıtlara daha çok itibar eden Ş. Tekindağ ve İ. H. Uzunçarşılı, aynı zamanda Şerefeddin Yazdî ve Behiştî gibi kaynakların kayıtlarıyla bağdaştırarak Musa Çelebi'nin Timur'un 1402'de Anadolu'dan ayrılırken babasının cenazesıyla birlikte salıvermesinden sonra İsa Çelebi ile mücadeleye girişerek Bursa'yı ele geçirdiğini yazdıkları görülür.³ Bu tarihçilerden İ. H. Uzunçarşılı, Musa Çelebi'nin Bursa'da tahta çıkma meselesi için *Buraları şimdilik karışıktır; şüphelidir* diyerek kuşkusunu ifade etmiştir. Hem Osmanlı hem Batı kaynaklarını kullanan diğer tarihçi N. Jorga ise Musa Çelebi'nin babası ile esir düştükten sonra uzun süre karanlıkta ve gizli kalmış ve sonra gelerek Çelebi Mehmed'i "Büyük Emir" olarak tanıdığını yazmış, Bursa'daki taht mücadelesinden hiç bahsetmemiştir.⁴ J.W. Zinkeisen ise daha çok Bizans ve Batı kaynaklarını takip ettiğinden Chalkokondyles'in kaydına güvenerek Musa Çelebi'nin babasının naaşının bekçisi olarak Germiyanogullarında gönülsüz bir sürgün olarak yaşadığını belirtir.⁵ Öte yandan, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*'ndeki "Fetret Devri" ve "Musa Çelebi" maddeleri yazan Fahamettin Başar ise daha Timur'un Musa Çelebi'yi Anadolu'dan ayrılırken serbest bırakarak Bursa'ya gönderdiğini, Bursa'ya hâkim olabilmek için İsa Çelebi ile mücadeleye giriştiğini ve kısa süreliğine Bursa'yı ele geçirdiğini kaydeden Âşıkpaşazâde gibi kaynakları aynen kabul etmiş ve kurgusu içinde yer vermiştir.⁶ Bu tarihçilerin yazdıkları incelendiğinde, Fetret Devri üzerine en geniş malûmatı veren Neşri'yi anlatisına esas alan modern çalışmalardan bazılarının Musa Çelebi'nin, Bursa'yı İsa Çelebi'yle Karasi bölgesindeki mücadelesinden sonra ele geçirmesinden bahseden Âşıkpaşazâde ve Oruç Beğ Tarihi gibi kaynakları yeterince dikkate almadıkları görülür. Örneğin, Neşri'deki *menâkıbnâmenin* Fetret Devri ile ilgili çok değerli bilgiler verdiği⁷ öteden beri vurgulayan ve tanıtan H. İnalçık, Bayezid'in salıvermesinden sonra Musa Çelebi'nin de taht kavgası içinde olduğunu belirtmiş ancak ayrıntıya girmemiştir.⁸ Benzer şekilde Fetret Devri gibi karmaşık ve kaynakların yetersiz olduğu olayları kurgusunda tek başına yetersiz kaldığı açıktır. Örneğin E. Zachariadou, Süleyman Çelebi üzerine yazdığı ünlü makalesinde daha çok Bizans ve Batı kaynaklarını temel

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I. cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 330 ve dn.2; Bkz. Tekindağ, "Musa Çelebi", s. 662.

⁴ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. I., çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009, s. 310.

⁵ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c.I, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011, s. 302.

⁶ "Fahamattin Başar, "Fetret Devri", *DİA*, c. 12, s. 480-482.

⁷ Bu çalışmalar ve İnalçık'ın bu kaynak üzerine yorumları için bkz. H. İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye*, s. 97-103.

⁸ H. İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye*, s. 83; H. İnalçık, "Mehemmed I", s. 973.

alırken, sıklıkla Neşri'deki *menâkıbnâme*ye başvurmaktadır. Kendi içinde uyumlu gibi görünen bu kurguda, Âşıkpaşazâde ve Oruç Beğ'de anlatılan Musa Çelebi'nin Bursa üzerindeki mücadelesinden hiç bahsetmemiştir. Osmanlı kaynakları konusundaki yetkinliği tartışılmaz olan E. Zacharidaou gibi bir tarihçinin bu kaynaklardan haberdar olmadığı düşünülemez. Ancak Âşıkpaşazâde ve diğer kroniklerdeki kayıtları kurgusu içine aldığı anda kullanmış olsaydı kendi kurgusunda yeni sorunlar ortaya çıkabilirdi. Fetret Devri üzerine en yeni çalışmayı yapan D. Kastritsis ise her iki kaynak grubundaki versiyonu bağdaştırmayı görece başarmış görünüyor. Ancak hem D. Kastritsis'in eserinde hem de sözü edilen diğer araştırmalarda Neşri'deki versiyonla diğer Osmanlı kroniklerindeki versiyonun farklı olmadığını gösteren bazı kanıtlar gözden kaçmış görünüyor. Oysa aşağıda göstereceğimiz örneklerde *menâkıbnâme* ile *Âşıkpaşazâde ve Oruç Beğ Tarihi ve bir Anonim Osmanlı Kroniği*nde Musa Çelebi'nin ilk yıllarına dair kayıtların aslında çelişmediği aksine uyduğu görülecektir.

Bu kanıtlardan biri yine dönemin en önemli anlatısını sunan Neşri'deki *menâkıbnâmenin*⁹ yayımlanmış nüshalarından birinde saklıdır.

---

⁹ Burada sürekli atıfta bulunduğumuz Neşri'nin Fetret Devri'ni anlattığı kısım, esasında Neşri tarafından değiştirilmeden eklenmiş çağdaş bir *menâkıbnâme*dir. Başlığı, “*Ahval-i Sultan Mehmed bin Bâyezîd Han bin Murâd Han bin Orhan bin Osmân*” olan bu metin Fetret Devri'nin en kapsamlı ve en önemli kaynaklarından biridir. Bu metnin olaylarla çağdaş olduğuna ve Neşri'nin kalan kısmından ayrı olduğuna dair düşünceleri ilk olarak Paul Wittek, Victor Ménage ve Halil İnalçık ileri sürmüşlerdir. Bkz. V. Menage, *Neshri's History of Ottomans*, Londra 1964; Halil İnalçık, “Osmanlı Tarihçiliğinin Doğuşu” *Söğütten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, İmge Kitabevi, Ankara 2000, s. 93-117. H. İnalçık bu metnin önemi ve özelliklerinden başka yayınlarında da bahsetmiştir. Bkz. H. İnalçık “Mehmed I” s. 977 ve en son *Devlet-i Aliyye*, c. I, s. 83–103. Ancak H. İnalçık'ın son zamanlarda bu *menâkıbnâme* üzerine yaptığı araştırmalar sonucu Neşri'ye sonradan ilave edilen bu bölümlerin Ahmedî'ye ait olduğunu tespit etmiştir. Bu tespitlerini ilk olarak şu makalesinde yazmıştır: Halil İnalçık, “‘Ahmedî's Gazânâme’ on the Battle of Kosova”, *Kosovo*, Paris 2000, s. 21-26. Bu tarihten sonra tespitlerini yayınladığı çeşitli eserlerinde de tekrar etmiş, bu konudaki görüşlerini hazırlamakta olduğu “Ahmedî'nin Gazavatnâme ve Menâkıbnâme'si” adıyla yayımlayacağı eserinde ayrıntılı olarak inceleyeceğini duyurmuştur. Bkz. H. İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, c. I, s. 343, dn. 58. Araştırmalara göre bu metin bize daha geç tarihli vakayinamelerde ulaşmıştır. Bunlardan biri “Oxford Anonim/Osmanlı Oxford” olarak bilinen *Anonim Osmanlı Tarihi* içindedir. Bu metin aynı zamanda *Ruhî Tarihi* olarak yayımlanmıştır. Bkz. Yaşar Yücel ve Halil Erdoğan Cengiz, “Rûhî Târîhi” *Belgeler*, 14 (1989-1992), s. 359-472+166 numaralanmış tıpkıbasım sayfası (Bundan sonra *Rûhî Târîhi*) Bugün Pseudo/Sözde Rûhî olarak da bilinir. Ayrıca yukarıda da belirttiğimiz gibi Neşri'nin diğer nüshaları içinde de değişik versiyonlarla yayımlanmıştır. Pek çok nüshası bulunan Neşri metinleri içinde en erken tarihli ve özgün olan bu *menâkıbnâmenin* Neşri'nin Menzel Nüshası (Codex Mz) ve Pseudo-Rûhî olduğu günümüzde bilinmektedir. Bkz. İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, c. I, s. 83–103; D. Kastritsis, *a.g.e.*, s. 28-33; Franz Taeschner'in *Menzel* (Codex Menzel) ve *Manisa* Nüshalarını karşılaştırmalı yayımladığı eseri için bkz. Franz Taeschner, *Gihannümâ: Die Altosmanische Chronik des Mevlânâ*

Bu noktada, *menâkıbnâme* dışındaki Osmanlı kaynaklarında anlatılan, Musa Çelebi'nin ağabeyi İsa Çelebi'yi Bursa'dan kovarak tahtı ele geçirdiğine dair kayıtları nakletmek konunun daha anlaşılır olmasını sağlayacaktır. Bunlardan *Oruç Beğ Tarihi*'ndeki ilgili kayıt şöyledir:

“...Ve İsa Çelebi ve Musâ Çelebi birbirini kova, Karası vilâyetinde vardılar uğraşdılar. Âhir Musa Çelebi, İsa Çelebi'yi aradan götürdi kendi kaldı.

Mûsâ Çelebi gelüp Bursa'da oturdu. Emir Süleyman bunu işitti. Ardından yeniçeri kapu halkıyla, Rûm-eli leşkeriyle Anadolu'ya geçüp Bursa'ya vardı. Mûsâ Çelebi kaçdı Karaman-oglı'na vardı. Anda kaldı. Emir Süleyman bunu işidüp kız karındaşı Fâtıma Hatun ve kiçi karındaşı Kâsım Çelebi o vakt sagdı diler. Anları Emir Süleymân Kostantin tekürine rehn kodı. Tekürile barışdı; hiç yağılık itmeye dostluk ide. Emir Süleymân âhirü'l emr girü Rûm-eli'ne geçdi, hicretün sene 805 vâkı' oldı.¹⁰

Oruç Beğ'in h. 805/1402-3 olarak tarih düştüğü bu anlatıyı Bayezid'in ölümü üzerine şehzadelerin durumunu açıklamak amacıyla yazdığı anlaşılmaktadır. Buradan açıkça anlaşılacağı gibi, Musa Çelebi, İsa Çelebi ile Bursa üzerinde mücadele ettikten Musa Çelebi Bursa'yı ele geçirmiş, ancak Süleyman Çelebi Rumeli ordusuyla Anadolu'ya geçerek Musa'yı şehirden uzaklaştırmıştır. Musa ise Karamanoğlu'na sığınmıştır. Bayezid'in ölümünden sonra yaşananlar, bu anlatıyla neredeyse aynı şekilde Âşıkpaşazâde ve Anonim Osmanlı Kroniğinde şu ifadelerle kaydedilmiştir:

Âşıkpaşazâde (Âli Bey): Altı oğlu kalub beşi mâlum biri nâbedid olmuş idi. Emir Süleyman ve Mehmed ve Musa ve İsa o küçücük sarayda kalmış idi, nâbedid olan Mustafa'dır. Emir Süleyman'ı, Ali Paşa, Eyne Beyi Subaşı ve Hasan Ağa aldılar Rumili'ne gitdiler. Sultan Mehmed girü Amasya'ya gitdi. Musa, Brusa'ya geldi. İsa Karesi vilayetinde birbirini kovup (takip etmek) yürüdü. Aher Musa İsa'yı giderdi, kendi Brusa'da oturdu.”¹¹

Neschri. Band I: *Einleitung und Texts des Cod. Menzel*; Band II: *Text des Cod. Manisa 1373*, Leipzig: Harassowitz, 1951-1959. D. Kastritsis'in eseri 2007'de yayımlandığında Türkiye'de sadece Viyana nüshasını esas alarak, *Menzel* nüshası hariç başka nüshalarla karşılaştırmalı olarak yayımlanmış F.R. Unat ve M.A. Köymen'in hazırladığı eser kullanılmaktaydı. Bkz. Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, 2 Cilt, Haz. F.R. Unat-M.A. Köymen, TTK Yayınları (3. Baskı) Ankara 1995 (Bundan sonra Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ* (Unat-Köymen). 2008 yılında N. Öztürk tarafından F. Taeschner'in daha önce yayımladığı *Menzel* nüshası esas alınarak yeni bir yayın yapılmıştır. Bu nedenle, nüsha karşılaştırmalı ve tıpkıbasım da içeren bu yayını bizim Fetret Devri olayları ile ilgili olarak kullanmayı tercih ettik. Bkz. Mevlânâ Mehmed Neşri, *Cihânnümâ*, Haz. Necdet Öztürk, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2008.

¹⁰ *Oruç Beğ Tarihi*, haz. Necdet Öztürk, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2008, s. 42-43.

¹¹ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. Âli Bey, İstanbul 1332, s. 81.

Âşıkpaşazâde Tarihi'nin bir başka nüshasında bu olay biraz daha ayrıntılı anlatılmaktadır. Her iki nüshada da H. 805 tarihi düşülen olayın anlatımı diğer nüshada şöyledir:

Âşık Paşazade (K. Yavuz-Y. Saraç) "...Îsâ ve Mûsâ, Bursa vilâyetinde ve Karasi ilinde birbirin kovupyorurlardı. Âhir Mûsî Îsâ'yı giderdi. Kendü gelüp Bursa'da oturdu. Bu taraftan Emîr Süleymân da Bursa'ya togruldu geldi. Mûsî kaçup Karaman'a gitdi. Emîr Süleymân'un bir kız karındaşı kim adı Fâtıma Hatun'dur ve kiçi karındaşı kim Kâsım'dur, anları İstanbul'da rehin kodı kim barişa, hiç yağılık itmeye. Âhirü'l emir Emîr Süleymân girü Rûmilî'ne geçdi. Bunun târîhi hicretün sekiz yüz bişinde vâkı' olundu."¹²

*Anonim Osmanlı Kroniği'*nde ise bu olay şöyle anlatılmaktadır:

"İsa ve Musa Karasi ilinde birbirin kovagitti. Âhirü'l emr Musa, İsa'yı bulup aradan götürdü. Andan Musa Çelebi Bursa'ya vardı. Emîr Süleyman dahı Bursa'ya geldi. Andan Musa kaçdı, Karaman'a gitdi. Andan emir Süleyman karındaşı Kasım Çelebi'yi kızkarındaşı Fâtıma ile Kostantiniyye'de rehin kodı ki, hiç yağılık itmeye dura. Andan gelüp İstanbul'dan geçüp Rum-ili'nde Edrene'de tahta geçüp karâr itdi, hicretün sene-i 804, padişah oldu."¹³

Görüldüğü üzere Neşrî'deki *menâkıbnâme* dışındaki üç ayrı Osmanlı kroniğinde, Musa Çelebi'nin H. 805 (1403) yılında, kısa bir süre de olsa İsa'yı kovarak Bursa'yı ele geçirdiğini, ancak Süleyman'ın gelişiyile tutunamayarak Karaman'a sığındığını anlatan hikâye yaklaşık ortaktır. Neşrî'de Fetret Devri'ni en ayrıntılı kaydeden bu bölümün Ahmedî ve başka bir çağdaş kaynaklardan aldığı, metnin tamamında *Ruhî*, *Âşıkpaşazâde*, *Tarihî Takvimlerden* ve öteki metinlerden faydalandığı da kanıtlandığını belirlemiştik¹⁴ Burada, Neşrî metnindeki Halil İnalıcık'ın *menâkıbnâme* olarak belirlediği *Ahvâl-i Sultan Mehmed* başlığı altında anlattığı bölüme bakacak olursak, I. Mehmed'in *Rûmdaki* faaliyetlerini anlatmakla başlar ve Fetret Devri'ndeki olayları Mehmed'i meşrulaştıracak bir kurguyla anlatmaya devam ettiğini görürüz. Ancak, Neşrî'nin tespit edilmiş farklı nüshalarından birinde gözden kaçırılan bir ifade, esasında dolaylı da olsa diğer Osmanlı kronikleriyle uyumlu olduğunu göstermektedir. Neşrî *menâkıbnâmenin* Fetret Devri'ni anlatmaya başladığı hikâyenin hemen öncesinde *Cülûs-ı Emîr Süleymân* başlığının hemen altında Bayezid'in

¹² Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, haz. Kemal Yavuz-M.A. Yekta Saraç, K Kitaplığı, İstanbul 2003, s. 414.

¹³ *Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, haz. Necdet Öztürk, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000, s. 56-57.

¹⁴ Bkz. H. İnalıcık, *Devlet-i Âliyye*, s. 83-103.

oğullarını saymaya başlar. Bu kısım Neşrî'nin Menzel (Mz) nüshasında şu şekilde okunmuştur:

“İsâ gelüp Bursa'yı taht idinüp, nevahisiyle zabt itdi. Mûsâ atasıyla giriftâr olmuşdı. Bunlarun ahvâli ale't-tafsîl zikr oluna, inşâ-Allâhu'l-azîz. Andan Emîr Süleymân, Bursa'ya gelüp, **Mûsâ**¹⁵ kaçub Karaman'a gitdi...”¹⁶

Neşrî'nin yazma nüshaları arasında aslına en yakını olarak bilinen Menzel (Mz) Nüshasında, yukarıda alıntılanan ifadeyle *menâkıbnâmenin* devamındaki Musa Çelebi anlatısı çelişmektedir. Buradaki ifade ile *menâkıbnâmenin* geri kalanında anlatılanlarla bağ olmadığı anlaşılmaktadır. Yukarıda gösterdiğimiz diğer Osmanlı kronikleriyle çok benzeyen bu ifadenin, Âşıkpaşazâde veya başka bir metinden alınmış olma ihtimali olsa dahi, bu durumun şimdiye kadar yapılan tetkik eserlerde gözden kaçırılmasının nedeni aynı cümlelerin yaygın olarak kullanılan Unat-Köymen tarafından yayımlanan Manisa nüshasında *Andan Emîr Süleymân, Bursa'ya gelüp, İsa kaçub Karaman'a gitdi* şeklinde yazılmış olmasıdır.¹⁷ Bu nüshada kaçan şehzadenin **Musa** yerine **İsa** olarak yazılmış olması, olayın yanlış yorumlanmasına neden olmuş, İsa'nın daha sonraki süreçte Karaman'a sığındığı olaylarla karıştırılmış olmalıdır. Dolayısıyla, Menzel nüshasına doğru şekilde geçmiş olan Musa adının, diğer nüshalarda değiştirildiği ortaya çıkmaktadır. Eğer Menzel nüshasının esas alırsak *menâkıbnâmenin* diğer Osmanlı kronikleriyle bu konuda uyumlu olduğu sonucu çıkar.

Bu noktada, Musa Çelebi'nin Bursa yöresine gelmeden önce, Timur tarafından salıverilme öyküsünü hatırlamak gerekir. Neşrî'ye (*menâkıbnâme*) göre, Mehmed'in *Rûm* eyaletindeki başarılarıyla egemen hale gelmesiyle Timur onu huzuruna çağırmıştır. Mehmed, kendi yerine Timur'un elçisinin yanına Sufi Bayezid adlı adamını bir mektupla elçi olarak göndermiştir. Elçi Timur'un yanına ulaştığında I. Bayezid'in ölüm haberini öğrenmiştir. Neşrî'nin anlatımına göre Timur elçiye Bayezid'in öldüğünü bildirmiş, Sufi Bayezid'in gitmesine de izin vermeyerek başka bir elçiyle gönderdiği mektupla bunun Mehmed'e bildirilmesini emretmiştir. Mehmed Çelebi Timur'un mektubundan babasının öldüğünü öğrendiğinde birkaç gün yas tutmuş, sonra da dağların arasındaki yolculuğuna devam ederek Aruş (bugün Ankara Beypazarı-Güdül arasında Uruş) denen yere gelmiştir. Neşrî bundan sonrasını şöyle anlatmaktadır:

---

¹⁵ Vurgular yazara aittir.

¹⁶ Neşrî, *Cihânnümâ*, (haz. N. Öztürk), s. 166.

¹⁷ Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-nümâ* (haz. F.R. Unat-M. A. Köymen), s. 364–365.

“Yıldırım Han’ı Ak-şehir’de koyup Germiyan-oglu Ya’kub Beg’e ismarladı ki, “eger Mehemmed bunda gelüp, atasın ve karındaşın taleb idicek olursa Yıldırım’ı ve oğlu Mûsâ Çelebi’yi viresin. Zîrâ Yıldırım eyle vasiyyet itmişdür” diyüp, kendüsi askerile kalkub Tatar’a çıkub, Tatar’ı dahi gâret idüp, andan sonra karâr itmeyüp, yine vilâyetine azm itdi.”

*Menâkıbnâme*de hikâyenin asıl kahramanı Mehmed olduğu için sıkça görüldüğü gibi bu hikâyede de onun ilerideki hareketlerini meşrulaştırma gayreti vardır. Nitekim bu hikâyenin devamında, Mehmed’in, henüz reşit olmayan kardeşi Musa’nın naipliğini yapan Germiyanoglu Yakub ile ittifak içinde, babasının cenazesini gömeceği Bursa’yı, İsa Çelebi’den alma gayretleri ve nihayet Ulubad Savaşı anlatılmaktadır. Böylelikle onun kardeşi İsâ Çelebi’ye karşı savaşı da meşrulaştırılmaktadır. Neşri’de sıkça görülen bu özellik nedeniyle anlatının bu kısmı D. Kastritsis tarafından da kuşkulu bulunmuştur.¹⁸ Dönemin çağdaşlarından Timur’un tarihçisi Şerefeddin Yazdı’nın anlatısının daha doğru olduğunu kabul etmektedir. Yazdı’nın anlatısına göre Timur, özel bir şefkat gösterdiği¹⁹ Musa Çelebi’ye *hil’at, kemer, kılıç ve tırkeş* vererek Bursa’ya babasının naaşını götürmesini istediği bilgisini verir. Timur, kıymetli hediye ve 100 at bağışlayarak Bursa ve çevresinin emirliğini kendisine tevcih etmiştir. Bir *yarlığ* ile babasının cenazesini de alarak Bursa’ya götürmesini emretmiştir.²⁰ *Menâkıbnâme*’deki hikâyeye birleştirildiğinde, Musa Çelebi’nin Timur tarafından *yarlığ* verilerek naipliğinin ve Bayezid’in cenazesinin Germiyanoglu Yakub’a verildiği daha açık anlaşılmaktadır. Ayrıca, Timur’un Ankara Savaşı’ndan sonra bir süre Yakub’un Kütahya’daki sarayında kaldığı ve yakınlaştıkları dönemin kaynaklarında açıkça anlatılmaktadır. Dolayısıyla, Germiyanoglu Yakub’un Musa’nın naibi bir *atabeg* olarak kendisinin Bursa’ya egemen olma girişiminde bulunmuş olma ihtimali de vardır. Öte yandan Yakub’un o sırada Bursa’ya egemen olan İsâ yerine neden Mehmed ile ittifak içine girdiği sorusu önemlidir. Bu konudaki tezlerden biri, Osmanlı olmayan birini Bursa sakinlerinin kabul etmeyeceği,

---

¹⁸ Bkz. D. Kastritsis, *a.g.e.*, s. 84–85.

¹⁹ Chalkokondyles, Musa Çelebi ve savaşta Timur’a esir düşen komutanlara, rütbelerini sökmek dışında ağır ceza verilmediğini, bunlar arasında en yüksek rütbelinin Musa olduğunu ve bu yüzden ordugâh çevresinde dolaşmasına izin verildiğini yazar. Timur’un Musa’ya müsahahalı davrandığı anlaşılması bakımından ilginçtir. Bkz. Nicos Nicoloudis, Laonikos Chalkokondyles, *A Translation and Commentary of the ‘Demonstrations of Histories’ (Books I-III)*, Athens 1996, s. 322-323.

²⁰ Bkz. H. İnalçık, *Devlet-i ‘Aliyye*, s. 79, 83 ve Ş. Tekindağ, “Musa Çelebi”, *İA*, s. 662’den nakledilen bu eserin son yayını için bkz. Sharaf al-Din ‘Alî Yazdı, *Zafar-nâmah: Târîh-i Umûmî-yi mufasssal-i İrân dar dwrah-i Timûriyân*, yay. Muhammad Abbâsî, c. 2, Tahrân 1336/1957-1958, s. 350.

diğeri ise Süleyman ve İsa'ya göre daha güçsüz olan Mehmed'in, Bayezid'in eski düzenini canlandırma ihtimalinin daha düşük olmasıdır.²¹ Üstelik Çelebi Mehmed'in aynı tarihlere ait Yakub'a yazdığı bir *Sevgendnâme*'den bu ittifakın olduğu kesin olarak anlaşılmaktadır.²² Musa Çelebi'nin Bursa'yı Germiyanoglu Yakub ile beraber mi yoksa Yakub'la anlaşılan ağabeyi Mehmed'in naipliği altında mı ele geçirdiğini kaynaklara dayanarak kesin olarak söylemek mümkün değildir. Bu konuyu tartışmadan evvel, Osmanlı kroniklerindeki bilgileri destekleyen ve gözden kaçırılmış bir Bizans kaynağındaki diğer kanıtı da değerlendirmek yerinde olacaktır.

Söz konusu bu kayıt anonim bir Bizans Kısa Kroniğinde Musa Çelebi hakkında “*Ve o zaman [Bayezid'in] oğlu Musa Sultan [tahta] oturdu, ve babasının topraklarında imparator [Basileus] oldu.*”²³ Şeklinde tercüme edebileceğimiz kısa kayıttır. Kronik notunda herhangi bir kronoloji kaydedilmemiştir. Buna rağmen bir önceki notta (72a/13) Bayezid'in öldürüldüğünden bahsedildikten hemen sonra, bu notun başında “*Ve o zaman*” diye başlayarak, iki olayın birbiriyle aynı tarihte gerçekleştiği izlenimi vermektedir. Bursa'yı ele geçiremedikçe tahta oturmuş ve sultan sayılmayacağından, bu notun Bursa ile ilgili olması daha muhtemel görünüyor. Bu kaynakların ışığında, kronik notunun 1403 yılına ait olmasının muhtemel olduğunu düşünebiliriz. Ankara Savaşı'ndan hemen sonra not eden kronik yazarının, olayları birbiriyle bağlantılı olarak anlatırken Musa'nın “Sultan” olarak tahta oturması ve babasının topraklarında imparator (basileus) olmasından bahsetmesi, bu notu yayımlayan ve yorumlayan P. Schreiner'a olayın en erken 1409 yılında olması gerektiğini düşündürmüştür.²⁴ Burada dikkati çeken diğer bir nokta ise, Kronik yazarının hem “Sultanos/Sultan” hem de Bizans imparatorları için kullanılan “Basileus” unvanını kullanmış olmasıdır. Kısa Kroniklerde bu unvanın Osmanlı sultanları için kullanılmasına nadiren rastlanmaktadır. Fetret dönemindeki diğer şehzadeler için “Sultanos (Sultan), Tzalapi (Çelebi), Kyritzes (Çelebi Mehmed için “Çelebi/genç efendi” manasında) gibi unvanlar kullanıldığını belirtmek gerekir. Öte yandan öteki Kısa Kroniklerde rastlanmayan biçimde aynı kroniğin (Kr. 72a) Musa Çelebi'yi sürekli *Musa Sultan* olarak yazılması da dikkat çekicidir. Kronik notunu yorumlayan P. Schreiner'a göre Bayezid'in ölüm tarihi için olası en son tarih 9 Mart 1403 olduğuna göre Musa'nın babası hayattayken ve ağabeyi

---

²¹ Bkz. D. Kastritsis, *a.g.e.*, s. 85.

²² Bu *Sevgendnâme* için bkz. Şinasi Tekin, “Fatih Sultan Mehmed Devrine âit bir İnşâ Mecmuası”, *Journal of Turkish Studies*, 20 (1996), s. 267-311; D. Kastritsis, *a.g.e.*, s. 86.

²³ Peter Schreiner, *Die Byzantinischen Kleinchroniken*, c. I, Wien 1975, s. 562, Kronik: 72a/14.

²⁴ Peter Schreiner, *Die Byzantinischen Kleinchroniken*, c. II, Wien 1977, s. 392.

Mehmed'in yanındayken kendini *Sultan* ilan etmesi imkânsızdır. Dolayısıyla bu notun olası en erken (*terminus post quem*) tarihlendirmesi olarak I. Bayezid'in ölüm tarihini belirlemiştir. Ayrıca, kaynaklarda Musa'nın Rumeli'deki ilk faaliyetlerinin 1409 yılına tarihlenmesi P. Schreiner'a bu kronik notunun 1409'la ilgili olabileceğini düşünmüştür. Burada, Sırp Yıllıklardan birinde Musa için "İmparator" ifadesini kullanan "priat' carstvo Mosie" şeklinde açık bir kayıt olduğunu Schreiner'ın tespit ettiğini belirtmek gerekir. Bu kaynakta da herhangi bir tarih kaydedilmemiş olmakla birlikte bu notun 6911/1403 tarihiyle bağlantılı olduğunu yine P. Schreiner tespit etmiştir.²⁵ P. Schreiner'ın hem Kısa Kronik notunu hem bu Sırp kaynağını hatalı bulduğu anlaşılmaktadır. Onun araştırmalarına göre Kr.72a ve Sırp Yıllığı'ndaki bilgiler muhtemelen o bölgede yazılan ortak bir kaynağa sahiptir ve bu kronikteki (Kr. 72a) pek çok notun kaynağı Sırp Yıllıklarıdır.²⁶ Bu ilişkiyi tespit eden P. Schreiner Musa Çelebi ve Fetret Devri hakkında en çok bilginin olduğu Osmanlı kaynaklarını doğrudan kullanamamıştır. Bu notun 1403 yılına ait olduğuna dair destekleyici bir kanıt bulamadığından doğal olarak 1409 yılına ait olabileceği yorumunu yapmakla yetinmiştir. Öte yandan Musa Çelebi ve Fetret Devri üzerine yapılan araştırmalarda da buradaki kısa kronik notunu ve Sırp Yıllıklarındaki bilginin gözden kaçırıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin, D. Kastritsis'in Bizans Kısa Kroniklerinde bu döneme dair bütün kayıtları kullanmasına rağmen bu notu gözden kaçırmamasının veya önemsememesinin sebebi de muhtemelen P. Schreiner'ın bu yorumu olmalıdır. Peki, bu kronik notu gerçekten Musa Çelebi'nin 1403 gibi erken bir tarihte *Sultan* olduğunu kaydetmiş olabilir mi? Bu sorunun cevabı esasında yukarıda bahsettiğimiz gibi Osmanlı kronikleriyle beraber düşünüldüğünde ortaya çıkmaktadır. Eğer bütün bu kayıtları birlikte düşünürsek Musa Çelebi'nin bu tarihte tahtı ele geçirdiğini bütün kaynakların desteklediğini söyleyebiliriz. Bu durumda şöyle bir kurgu yapılabilir: Musa Çelebi, yanında Germiyanoğlu Yakub ve Timur'un siyâsi desteğiyle, 9 Mart'tan hemen sonra İsa'yla Karasi bölgesinde kısa süren çatışmalardan sonra şehri ele geçirmiştir. Bursa'nın o dönemde *payitaht* olarak önemini yeniden tartışmaya lüzum yoktur. Ancak burada tahta oturanın meşru *Sultan* olmasının, devletin tamamına egemen olmak isteyen bu şehzadeler için zarurî olduğunu hatırdâ tutmak gerekir. Musa Çelebi'nin tahtta çok kısa oturduğu da açıktır. Ancak bu kısa süre de olsa Sultan unvanını kullanmamış olması mümkün değildir. Bu açıdan bakıldığında

---

²⁵ Lubomir Stojanovič, "Stari srpski rodoslovi i letopisi", *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda. I. Od. Knj.*, 16, Belgrad 1927, s. 221 (Nr. 607); Bu kaydı Schreiner tespit etmiş ve tarafımızdan kontrol edilmiştir. Bkz. P. Schreiner, *Die Byzantinischen Kleinchroniken*, c. II, s. 392.

²⁶ P. Schreiner, *Die Byzantinischen Kleinchroniken*, c. I, s. 558–559.

kronik notumuzda ve Sırp Yıllıkları'nda 1403 gibi erken bir tarihte Musa için *Sultan* ve *Basileus* unvanının kullanılmış olması anlam kazanmaktadır. Muhtemelen kronik ve Sırp Yıllıklarını yazanlar bu sırada yaşananlardan bir şekilde haberdar olunan olayı kaydetmiş veya Musa'nın Rumeli'deki faaliyetleri sırasında bu bilgiyi edinmişlerdir. Musa Çelebi ve Germiyanolu Yakub'un Bayezid'in cenazesini Bursa'ya hemen getirmediği anlaşılmaktadır. Daha sonra Mehmed, yine Yakub'la yaptığı ittifak sonucu Musa Çelebi ile Bayezid'in cenazesini isteyecektir. Bu durum, Musa'nın Bursa'yı ele geçirmesine rağmen yerinin sağlam olmadığını da göstermektedir. Nitekim kısa süre sonunda Musa Çelebi Karaman'a sığınmak zorunda kalmıştır.²⁷ Bu anlatılarda İsa'nın şehri tekrar aldığı anlatılmamakla birlikte Neşri ve pek çok kaynakta Ulubad Savaşı (9 Mart-18 Mayıs 1403) sırasında İsa'nın Bursa'da egemen olduğunu kaydetmiştir.²⁸ Dolayısıyla, Musa Çelebi'nin Timur tarafından salıverildiği tarihten (9 Mart 1403'ten sonra) 18 Mayıs 1403'e kadar geçen sürede kısa bir süre (belki birkaç hafta) Bursa'yı ele geçirdiğini ve İsa Çelebi'yi şehirden kovduğuna dair kayıtların doğruluğuna dair şüpheler ortadan kalkmaktadır.

Sonuç olarak, Osmanlı, Bizans ve Sırp kroniklerinde, Musa Çelebi'nin Timur tarafından salıverilmesinden Karaman'a sığınmasına kadar geçen sürede yaşananlara (1402-3) dair kayıtların birbirini tamamlayan ortak bir kurguyu ortaya çıkaracak yeterli kanıtlar sunduğunu görüyoruz. Yukarıda söz konusu ettiğimiz modern çalışmaların farklı yaklaşımlarını yeniden hatırlayacak olursak, en azından Aşıkpaşazâde ve diğer kroniklerdeki kayıtların üzerinde uzlaşılması gereken en doğru kurguyu sunduğunu kabul etmek gerektiği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512), haz. Necdet Öztürk, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000.

Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, haz. Kemal Yavuz-M.A. Yekta Saraç, K Kitaplığı, İstanbul 2003.

Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. Âli Bey, İstanbul 1332.

---

²⁷ Enverî, Musa Çelebi'nin Mentеше yöresine gittiğini yazar. Enverî ayrıca İsa'yı da Süleyman Çelebi'nin öldürdüğünü kaydetmiştir. Bkz. *Düstûrnâme-i Enverî, Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1466)*, Haz. Necdet Öztürk, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003, s. 42. Şehabeddin Tekindağ'ın naklettiğine göre Behiştî onun Germiyanolu Yakub Bey'in yanına gittiğini, Ibn Arabshâh ise Amasya'ya Mehmed'in yanına gittiğini kaydetmiştir. Bkz. Ibn Arabshâh., *Tamerlane or Timur the Great Amir*, çev. J.H. Sanders, Londra; Luzac, 1936, s. 184-185.

²⁸ Ulubad Savaşı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. D. Kastritsis, *a.g.e.*, s. 89-92.

- Başar, Fahamettin, “Fetret Devri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 12, s. 480-482.
- Düstûrnâme-i Enverî, Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1466)*, Haz. Necdet Öztürk, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003
- Elam, Nilgün. “Musa Çelebi’nin Rumeli’ye Geçisinde Hristiyan Aktörlerin Rolü (1403-1410)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (2011), s. 1-37.
- Gökbilgin, M. Tayyib, “Süleyman Çelebi”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 11, s. 179-182.
- Ibn Arabshâh., *Tamerlane or Timur the Great Amir*, çev. J.H. Sanders, Londra; Luzac, 1936, s. 184-185.
- Imber, Colin, “Musa Çelebi”, *EF²*, c. VI, s. 644-645;
- İnalçık, Halil “ ‘Ahmedî’s Gazânâme’ on the Battle of Kosova”, *Kosovo*, Paris 2000, s. 21-26.
- , “ Bayazid I”, *The Encyclopaedia of Islam*, Second Edition, c. I, s. 1117–1119;
- , “Mehemmed I”, *The Encyclopaedia of Islam*, Second Edition, c. VI, s. 973–978;
- , “Osmanlı Tarihçiliğinin Doğuşu” *Söğütten İstanbul’a Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, İmge Kitabevi, Ankara 2000, s. 93-117.
- , *Devlet-i ‘Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009.
- , *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302–1481)*, İSAM Yayınları, İstanbul 2010 ve
- Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. I, .çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009.
- Kastritsis, Dimitris J., *Bayezid’in Oğulları*, çev. Ayda Arel, Kitap Yayınevi, İstanbul 2010.
- , *The Sons of Bajezid*, Brill, London-Boston 2007.
- Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, 2 Cilt, Haz. F.R. Unat-M.A. Köymen, TTK Yayınları (3. Baskı) Ankara 1995
- Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*, Haz. Necdet Öztürk, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2008.
- Nicoloudis, Nicos, *Laonikos Chalkokondyles, A Translation and Commentary of the ‘Demonstrationes of Histories’ (Books I-III)*, Athens 1996, s. 322-323.

- Oruç Beğ Tarihi*, haz. Necdet Öztürk, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2008, s. 42-43.
- Schreiner, Peter, *Die Byzantinischen Kleinchroniken*, c. I-II, Wien 1975-1977.
- Sharaf al-Dîn ‘Alî Yazdî, *Zafar-nâmah:Târîh-i Umûmî-yi mufassal-i Îrân dar dwrah-i Timûriyân*, yay. Muhammad Abbâsî, 2 Cilt. Tahran 1336/1957-1958.
- Stojanovič, Ljubomir “Stari srpski rodoslovi i letopisi”, *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda. 1. Od. Knj*, 16, Belgrad 1927.
- Tekin, Şinasi, “Fatih Sultan Mehmed Devrine âit bir İnşâ Mecmuası”, *Journal of Turkish Studies*, 20 (1996), s. 267-
- Tekindağ, Şehabeddin, “Musa Çelebi”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 8, s. 661-666.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Mehmed I”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 7, s. 496-506.
- , *Osmanlı Tarihi*, I. cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- Zachariadou, Elizabeth. “Süleyman Çelebi in Rumili and the Ottoman Chronicles”, *Der Islam*, 60.2 (1983), s. 268–296.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c.I, çev. Nilüfer Eççeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011.